

15. Mescherskiy I. I. (1893). Vyishee selskohozyaystvennoe obrazovanie v Rossii i za granitsey. Sankt-Peterburg: Tip. V. Kirshbauma. XXIV, 464. [in Russian].
16. Musambekov. Yu. S. (1962). Yustus Libih. 1803–1873. Moskva: Izd. AN SSSR. 216. [in Russian].
17. Myisli o uchrezhdenii Filotehnicheskogo Obschestva. *Sochineniya, pisma i bumagi V. N. Karazina, sobrannyye i redaktirovannyye prof. D. I. Bagaleem.* (1910). Harkov: Tip. i litografiya M. Zilberberg i S-vya. 174–178. [in Russian].
18. Prokopovich V. P. O Luchshem korme i prismotre korov. O hmelevodstve. O raschenii soloda. (1785). *Trudyi Volnogo ekonomicheskogo obschestva k pooschreniyu v Rossii zemledeliya i domostroitelstva.* Sankt-Peterburg: Tip. Imp. Akademii nauk. VI. 1–150. [in Russian].
19. Prokopovich V. P. O pchelovodstve i raschenii soloda. *Rosiiskyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv.* F. 91. Op. 1. Spr. 409. Ark. 223–258. [in Russian].
20. Tsitovich S. G. (1960). Goryigoretskiy zemledelcheskiy institut – pervaya v Rossii vyisshaya selskohozyaystvennaya shkola (1836–1864). Gorki: BSHA. 275. [in Russian].
21. Yavornitskiy D. I. (1989). Istoriya goroda Ekaterinoslava: ocherk / vstup. st. N. P. Kovalskogo. Dnepropetrovsk: Promin. 197. [in Russian].

УДК 94(477.54) «1943-1952»

Ольга Сергіївна Гончарова,

кандидат історичних наук, доцент,

в.о.декана історичного факультету

Харківського національного педагогічного

університету імені Г.С.Сковороди

<https://orcid.org/0000-0002-8697-3211>

ПОВОЄННА ВІДБУДОВА СЕЛИЩА СТАРИЙ САЛТІВ

(КІНЕЦЬ 1943 РОКУ – ПОЧАТОК 1950-Х РОКІВ)

Ольга Сергеевна Гончарова,

кандидат исторических наук, доцент,

и.о.декана исторического факультета

Харьковского национального педагогического

Университета имени Г.С.Сковороды

<https://orcid.org/0000-0002-8697-3211>

**ПОСЛЕВОЕННОЕ ВОССТАНОВЛЕНИЕ СЕЛА СТАРЫЙ САЛТОВ
(КОНЕЦ 1943 ГОДА – НАЧАЛО 1950-Х ГОДОВ)**

Olha Serheevna Honcharova,

Phdin History, Associate Professor,

acting head of the Faculty of History

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University.

<https://orcid.org/0000-0002-8697-3211>

**POST-WAR RECONSTRUCTION OF THE VILLAGE OF STARYI
SALTOV (END OF 1943 - EARLY 1950s)**

Анотація. У статті розкривається перебіг подій у Старому Салтові на складному відрізкові часу як для всієї країни, так і для селища зокрема – у період повоєнної відбудови. З'ясовано, що селище Старий Салтів після звільнення з під нацистської окупації було майже все у руїнах, припинили свою діяльність всі установи, зруйнованими були обидва колгоспи, що діяли на території селищної ради у довоєнний період. Багато земель за часи війни були занедбані. Показано, що після звільнення селища у серпні 1943 р., ціною надзвичайних зусиль населення, за короткий час було відновлено роботу органів державного управління, почала налагоджуватись робота колгоспів та МТС, ремонтуватись житловий фонд. Хоча по завершенні війни відбудова селища й пожвавилась, проте вона як і раніше проходила важко, за рахунок значних зусиль місцевого населення. Держава, як і раніше, домагалася інтенсифікації праці в господарствах адміністративно-командними, а то й репресивними методами.

Ключові слова: відбудова, колгосп, машинно-тракторна станція, оподаткування, рівень життя, сільське господарство, школа.

Аннотация. В статье показано события в Старом Салтове на сложном отрезке времени как для всей страны, так и для села в частности – в период послевоенного восстановления. Выяснено, что село Старый Салтов после освобождения из-под нацистской оккупации было почти все в руинах, прекратили свою деятельность все учреждения, разрушенными были оба колхоза, действовавшие на территории поселкового совета в довоенный период. Многие земли за время войны были заброшены. Показано, что после освобождения села в августе 1943 г., ценой чрезвычайных усилий населения, за короткое время была возобновлена работа органов государственного управления, началась работа колхозов и МТС, проводился ремонт жилищного фонда. Хотя по окончании войны восстановление поселка и оживилось, однако оно по-прежнему проходило тяжело, за счет значительных усилий местного населения. Государство по-прежнему добивалось интенсификации труда в хозяйствах административно-командными, а то и репрессивными методами.

Ключевые слова: восстановление, колхоз, машинно-тракторная станция, налогообложение, уровень жизни, сельское хозяйство, школа.

Abstract. The article shows the events in Stary Saltov in a difficult period of time both for the whole country and for the village in particular - during the period of post-war reconstruction. It was found that the village of Stary Saltov, after being liberated from the Nazi occupation, was almost all in ruins, all institutions ceased their activities, both collective farms that operated on the territory of the village council in the pre-war period were destroyed. Many lands were abandoned during the war. It is shown that after the liberation of the village in August 1943, at the cost of extraordinary efforts of the population, the work of state administration bodies was resumed in a short time, the work of collective farms and MTS began,

and the housing stock was repaired. Although at the end of the war, the restoration of the village revived, but it was still difficult, due to the significant efforts of the local population. The state continued to achieve the intensification of labor in the farms by administrative-command, and even repressive methods.

Key words: restoration, collective farm, machine and tractor station, taxation, standard of living, agriculture, school.

Протягом ХХ століття, аж до переломних 1990-х рр. у історичному мисленні домінуючим було уявлення про те, що хід світової історії легко відтворити за допомогою універсальних пояснювальних схем. Це спричинило зневажливе ставлення дослідників до вивчення історії окремих населених пунктів. Після краху двополюсної системи світоустрою вчені заговорили про необхідність придивитися до локальних особливостей і варіантів, усвідомити фундаментальну багатоманітність культурно-історичного процесу у різних куточках земної кулі. З цього часу науковці активніше почали вивчати історію окремих регіонів, міст та селищ. На особливу увагу заслуговує й історія селища Старий Салтів. Автором видане у 2016 році ґрунтовне монографічне дослідження його історії[5], проте в рамках однієї статті неможливо їх всю викласти. То ж хотілося зупинитися на складному відрізкові часу як для всієї країни, так і для селища – періоді повоєнної відбудови. Вивчення процесів, що відбувались в цьому локальному осередку допоможе більш повно відтворити загальний хід подій.

Після звільнення селища від нацистської окупації, воно перебувало у руїнах. За час воєнних дій тут було зруйновано 540 дворів, церкву та будівлі майже всіх адміністративних установ, з яких попередньо були вивезені всі меблі, розграбовано все майно колгоспів та МТС [24, с. 134]. Ще гіршим було становище у тваринництві, яке фактично перестало існувати. Тож, відразу після звільнення почалася відбудова селища. Відновили свою роботу виконком районної ради депутатів трудящих, райком КП(б)У та сільська рада. На першому ж своєму засіданні Старосалтівська райрада розв'язала

організаційні питання з відновлення колгоспів, налагодження мирного життя села. Було прийнято рішення найближчим часом організаційно оформити колгоспи, обрати правління, укомплектувати бригади та закріпити за ними землю, відновити роботу кузні, ремонтної та теслярської майстерні, побудувати зерносховище, комору та приміщення для худоби, зібрати худобу, що залишилась ще в селі на колгоспну ферму, відкрити млин, крупорушку, олійницю, відновити діяльність ветеринарного пункту. Планувалося зібрати весь інвентар, техніку МТС та запасні частини до них для подальшого ремонту, розпочати підготовку трактористів. Окрім налагодження господарського життя села, велику увагу приділили благоустрою. Було вирішено відбудувати місток через Сіверський Донець, відкрити крамниці, зорганізувати швацьку та чоботарську майстерні, поновити роботу школи та дитячих ясел, забезпечити нормальну роботу лікарні, відремонтувати клуб та будинки для мешканців села, так як більшість з них жили в погребях та землянках [20, арк. 1-6].

Колгоспи «Прогрес» та «Червона зірка», які діяли у селі до окупації, довелось фактично заново створювати. Це був досить важкий процес, що пов'язаний з масштабами руйнувань, матеріальних та людських втрат: в селі не лишилося жодного трактора, автомашини, коня, не було посівного матеріалу [9, с. 397]. Загальна сума збитків в результаті війни колгоспу «Прогрес» становила 2070288 крб. 85 коп. [1, арк. 10], а колгоспу «Червона зірка» – 20759085 крб. [2, арк.61]. Деяку допомогу худобою, насінням, інвентарем надали господарства східних районів Радянського Союзу [11, арк. 7]. Незначну допомогу посівним матеріалом надала держава. Однак найбільш трагічними у порівнянні з матеріальними втратами були людські. Через відсутність в селі працездатного чоловічого населення весь тягар роботи в колгоспі ліг на плечі жінок, літніх людей та підлітків. Сівбу здійснювали переважно на живому тяглі – коровах. У 1944 р. за цих обставин у колгоспі «Прогрес» з 2241 га ріллі було засіяно лише 281 га, а у колгоспі «Червона зірка» з 1341 га – 152 га [11, арк. 9]. З огляду на складну ситуацію,

у відповідності до постанови РНК СРСР від 21 серпня 1943 р. «Про невідкладні заходи по відновленню господарства в районах, звільнених від німецької окупації» [23, с. 465], колгоспи були звільнені від здачі зерна [11, арк. 7].

Поступово зростав машинний парк заново організованої МТС. Уже на початок 1945 року вона мала 39 тракторів, 20 плугів, 4 молотарки, 7 жаток [16, арк. 33]. Цього було замало для обслуговування колективних господарств всього району. До того ж техніка на 33% була непридатна для роботи. Решта були погано відремонтована, що приводило до надмірних витрат пального. Не вистачало водіїв, відсутня була ремонтна база [17, арк. 8-8(зв.)]. Щоб хоч якось вирішити кадрове питання, при МТС було організовано підготовку механізаторів з числа жінок і сільської молоді [9, с. 398].

Розгорталися роботи по розбудові села. У 1944 р. були збудовані або відремонтовані приміщення районних установ, 2 магазинів, їдальні, клубу, радіовузла тощо. Споруджено в цьому ж році 28 житлових будинків для робітників та службовців [9, с. 398]. У жовтні 1943 р. поновила свою роботу лікарня [15, арк. 7-8], а на початку 1945 р. у ній було навіть збільшено кількість ліжок з 30 до 40 [18, арк. 13]. У відповідності до постанови РНК УРСР від 28 вересня 1943 р. про відновлення роботи шкіл у визволених районах, що зобов'язала виконками місцевих рад негайно вжити заходів щодо ліквідації залишків «господарювання» окупантів, у короткий строк провести облік дітей шкільного віку і забезпечити охоплення всіх дітей навчанням, відновила роботу й Старосалтівська школа. До навчання приступило 285 учнів [13, арк. 21 (зв.)]. Однак навіть у 1944-1945 навчальному році Старосалтівська школа не мала бібліотеки, учні погано були забезпечені навчальним приладдям, що не давало можливості нормально проводити заняття [7, с. 49].

За умови відсутності державного фінансування основними джерелами відбудови було трудове подвижництво мешканців села. Великого поширення

набула безкоштовна ненормована праця на полях та фермах, на відбудові та спорудженні господарських приміщень, ремонті техніки, інвентарю та ін.

У повоєнний час відбудова села активізувалася. Четвертий п'ятирічний план (1946-1950 рр.) передбачав відбудову розорених територій, підняття промисловості та сільського господарства на довоєнний рівень і навіть перевершення його – і все це менш ніж за п'ять років. Цей план, як і попередні, довоєнні, базувався на характерній особливості тоталітарної системи: можливості розпоряджатися ресурсами без огляду на бажання й потреби людей. Плани, поставлені керівництвом держави не враховували ту обставину, що не зважаючи на те, що з фронтів стали повертатися демобілізовані воїни, основною робочою силою на селі залишалися жінки, підлітки та люди похилого віку. Як тяглову силу у 1946 р. продовжували використовувати корів.

У колгоспах «Прогрес» та «Червона зірка» не збудовано приміщень для утримання худоби. Крім того не було завершено й організаційне оформлення господарств [14, арк. 19-20]. Попри все це керівництвом держави приймаються зависокі плани здачі хліба. З метою виконання цього плану було вилучено зерно, засипане в насінневий, страховий та інші фонди. У поєднанні з посухою 1946 р. це стало причиною голоду 1946-1947 рр. Він значно ускладнив і без того важкий процес відбудови села: значно скоротились трудові ресурси. Як вихід з цієї ситуації була збільшена кількість трудоднів у порівнянні з довоєнним часом і вони розповсюджувалися на членів сімей колгоспників – підлітків у віці від 12 до 16 років. За невиріток «без поважних причин» обов'язкового мінімуму трудоднів усі «винуватці» притягувалися до кримінальної відповідальності, зокрема, засуджувалися до виправно-трудових робіт у колгоспах з утриманням 25% зарплати на користь колгоспу. Постановою Ради міністрів СРСР від 31 травня 1947 р. названий закон було залишено в силі [10, с. 8].

Закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію не відшкодовували суспільно необхідні затрати праці. Вони покривали лише

невелику частку собівартості. На початку 1950-х р. державні органи закупували в колгоспів пшеницю по одній копійці за кілограм при роздрібній ціні на неї 31 коп.; яловичину – за 23 коп., а продавали в містах у середньому за 1,5 крб.; молоко – відповідно 2,8 коп. за літр і 22 коп. у роздріб [3, с. 32].

Ціною неймовірних зусиль мешканців села довоєнні посівні площі вдалося освоїти в 1949 р. Приблизно в цей же час було відновлене поголів'я крупної рогатої худоби, у півтора рази зросла вартість основних фондів колгоспів [4, с. 62]. Однак культура землеробства залишалась низькою, дуже повільно зростала врожайність, низькою також залишалась продуктивність тваринництва. Досить довго не вдавалося відновити городництво, садівництво. Колгоспи одержували низькі надої молока і врожаї картоплі, овочів та фруктів. Старосалтівська МТС, в якій на цей час було 57 тракторів, 47 плугів, 13 молотарок, 24 жатки [16, арк. 33] несвоєчасно виконувала роботи. Так, навесні 1949 р. було здійснено оранку 266 га, з яких своєчасно – лише 86 га; посівів ярових – 809 га, вчасно – 262 га; оранка під озимі – 322 га, вчасно – 172 га; посівів озимих – 632 га, своєчасно – 213 га. Мали місце порушення сівозміни. Добрива практично не застосовувалися [22, арк. 180]. При тому, що в 1946 р. село було електрифіковано, в колгоспі «Прогрес» у 1951 р. з 256 будинків колгоспників, світло не мали 248, не було його й в жодній господарській будівлі, а в колгоспі «Червона зірка» електрифіковано було 60 з 141 дворів і лише 1 з 8 господарських споруд [21, арк. 280; 22, арк. 191].

Відновити господарське життя в селі допомагали шефи – колектив Харківського тепловозобудівного заводу. Заводчани пробурили свердловини, побудували в колгоспах системи централізованого водопостачання для подачі води у тваринницькі приміщення, механізували трудомісткі процеси, побудувавши підвісні дороги на фермах, кормокухні. Завод допомагав колгоспам будувати тваринницькі приміщення і млини-вентилятори для одержання сінного борошна, силосні траншеї, механізувати очистку зерна і

транспортування соломи. Дієву допомогу харків'яни надали і в технічному оснащенні МТС. Завод виділив декілька верстатів, допомагав сільським механізаторам освоювати нові методи роботи і з цією метою надсилав у село робітників передовиків виробництва.

У повоєнний час становище мешканців Старого Салтова було важким: село голодувало, не отримувало ні грошей, ні продуктів на трудовдень. Салтів'ян виручало підсобне господарство. Воно давало основні продукти харчування. Частина з них реалізовувалась на ринку й забезпечувала хоч якісь надходження грошей.

Постійно збільшувалися й ставки оподаткування мешканців села. Суттєве їх збільшення було здійснено у 1948 та 1950 р. Кожен селянський двір повинен був сплачувати податок на землю, а також поставляти державі надмірну для нього кількість м'яса, молока, яєць та іншої продукції. Податок встановлювався на кожне фруктове дерево, кожну домашню тварину. Неспроможні сплачувати надвисокі податки, селяни вирубували сади, вирізали худобу. Скрутне становище селян посилювалося стягненням з них під страхом репресій грошей «добровільної» позики державі. Фіналом податкової війни проти селян стали закони «Про сільськогосподарський податок» і «Про прибутковий податок з колгоспників», які були прийняті у 1952 р. Цими законами в черговий раз підвищувалася загальна сума податків, збільшилися норми прибутковості для підсобних господарств колгоспників. Крім того, до загального нормативного доходу від усіх сільськогосподарських джерел особистих господарств ще встановлювалася єдина 10% надбавка на інші доходи (від птахівництва, вирощування молодняка худоби, збору ягід, грибів) незалежно від розмірів цих доходів. Особливістю законів 1952 р. було те, що вперше до сплати податку зараховувалися доходи колгоспників, отримані на трудовні в колгоспі у грошовій та натуральній формі. Таке не практикувалося навіть в роки війни. Закон про сільськогосподарський податок 1952 р. скасував пільги для господарств сільських вчителів, лікарів, агрономів та інших

сільськогосподарських спеціалістів. У цілому сума сільськогосподарського податку у 1952 р. порівняно з 1951 р. зросла у 1,5-2 рази [8, с. 160].

Важким виявився процес відбудови зруйнованих споруд села. У червні 1945 р. було затверджено генеральний план відбудови Старого Салтова, розроблений Харківським обласним відбудовним трестом (облпроект) [12, арк. 23]. Якщо на відбудову чи спорудження нових помешкань для державних установ виділялись хоч якісь кошти, то на спорудження житлових будинків для мешканців села кошти в державному бюджеті не передбачались. І хоча 27 квітня 1945 р. ЦК КП(б)У і РНК УРСР прийняли постанову «Про будівництво житлових будинків колгоспників, виробничих будівель та культурно-побутових споруд на селі», в складних умовах гострої нестачі будівельних матеріалів, коштів, кваліфікованої робочої сили селяни самотужки, без державної підтримки, зводили оселі. На допомогу приходили односельці, родичі. Відбудові села перешкоджало і те, що шляхове сполучення з містом Харковом було поганим, у весняну та осінню пору село було повністю від нього відрізаним, що не давало можливості постачати будівельні матеріали [6, арк. 3]. Поряд з відбудовними, проводились й роботи по благоустрою села. Так, у 1948 р. на вулицях було висаджено 4000 дерев [19, арк. 29].

Незважаючи на всі зазначені труднощі, рівень життя мешканців села поступово покращується. У 1947 р. було відмінено розподіл продовольчих та промислових товарів за картками і здійснено перехід до продажу їх у відкритій торгівлі за єдиними державними роздрібними цінами. У селі відкривалися нові крамниці, підприємства роздрібною торгівлі. Однак після 1947 р. заробітна плата більшості населення суттєво відставала від нових державних цін. Склалася парадоксальна ситуація: прилавки магазинів ломились від делікатесів, а попиту на них не було. Постраждало сільське населення й від грошової реформи 1947 р., що мала ліквідувати наслідки війни у фінансово-грошовій сфері та упорядкувати всю фінансову систему. В ході реформи переоцінка заощаджень, що перебували в ощадбанку

здійснювалась на пільгових умовах – 1:1, а селяни, які, здебільшого, зберігали гроші вдома змушені були міняти їх у розрахунку 1:10.

Таким чином, селище Старий Салтів після звільнення з під нацистської окупації було майже все у руїнах, припинили свою діяльність всі установи, зруйнованими були обидва колгоспи, що діяли на території селищної ради у довоєнний період. Багато земель за часи війни були занедбані. Після звільнення селища у серпні 1943 р., ціною надзвичайних зусиль населення, розпочалася його відбудова. За короткий час було відновлено роботу органів державного управління, почала налагоджуватись робота колгоспів та МТС, ремонтуватись житловий фонд. Хоча по завершенні війни відбудова селища й пожвавилась, проте вона як і раніше проходила важко, за рахунок значних зусиль місцевого населення. Держава, як і раніше, домагалася інтенсифікації праці в господарствах адміністративно-командними, а то й репресивними методами.

Література:

1. Акт о нанесенням ущербе и убытках, причиненных немецко-фашистскими захватчиками колхозу «Прогресс». 18 февраля 1944 г. ДАХО, ф. Р-5033, оп. 2, спр. 9, арк. 1-10.
2. Акт о нанесенням ущербе и убытках, причиненных немецко-фашистскими захватчиками колхозу «Червона зірка». 20 декабря 1943 г. ДАХО, ф. Р-5033, оп. 2, спр. 3, арк. 60-65.
3. Баран В. К., Даниленко В. М. (1999). Україна в умовах системної кризи (1946-1980-ті рр.). *Україна кризь віки*. К.: Видавничій дім «Альтернативи». Т. 13. 304.
4. Гавриш М. Т. Островский С.Я. (1958). Сельское хозяйство Харьковщины за 40 лет. Х.: Областноеизд-во. 270.
5. Гончарова О. С. (2016). Історія селища Старий Салтів (1700-2016 рр.). Харків: ФОП «Напольська А.В.». 192.

6. Докладная записка секретаря Харьковского обкома КПСС. Материалы по Старосалтовскому району по вопросу о выполнении плана. *ДАХО*, ф. Р-4672, оп. 7, спр. 1204, арк. 1-28.
7. Завадська О. А. Корнілов В. В. (1959). Розвиток народної освіти на Харківщині: З досвіду роботи парторганізацій Харківщини в галузі народної освіти в післявоєнні роки. Х.: Книжкове видавництво. 216.
8. Завальнюк О. М., Рибак І. В. (2004). Новітня аграрна історія України. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА. 287.
9. Історія міст і сіл УРСР. Харківська область. (1967). К.: Головна редакція Радянської енциклопедії АН УРСР. 1002.
10. Попов В. П. (1995). Паспортная система в СССР (1932-1976 гг.). *Социологические исследования*. № 8. С. 2-8.
11. Постановление исполкома Старосалтовского Райсовета. 12 июля 1944 г. *ДАХО*, ф. Р-5033, оп. 2, спр. 7, арк. 7-9.
12. Постановление объединенного заседания исполкома Старосалтовского Райсовета и Райкома КП(б)У. 6 июня 1945 г. *ДАХО*, ф. Р-5033, оп. 2, спр. 14, арк. 22-24.
13. Протокол № 11 засідання Виконкому Старосалтівської Райради. 19 листопада 1943 р. *ДАХО*, ф. Р-5033, оп. 2, спр. 2, арк. 21-23.
14. Протокол № 15 засідання исполкома Старосалтовского сельского совета от 24.08.1946 г. *ДАХО*, ф. Р-5033, оп. 2, спр. 21, арк. 18-21.
15. Протокол № 2 засідання виконкому Старосалтівської Райради. 19.10.1943 р. *ДАХО*, ф. Р-5033, оп. 2, спр. 2, арк. 6-10.
16. Протокол № 3 засідання 8-й сессии Старосалтовского районного совета 27 октября 1947 г. *ДАХО*, ф. Р-5033, оп. 2, спр. 23, арк. 20-34.
17. Протокол № 3 засідання Виконкому Старосалтівської Райради. 19 січня 1945 р. *ДАХО*, ф. Р-5033, оп. 2, спр. 15, арк. 8-9.
18. Протокол № 5 засідання виконкому Старосалтівської Райради. 10 лютого 1945 р. *ДАХО*, ф. Р-5033, оп. 2, спр. 15, арк. 12-14.

19. Протокол № 7 заседания исполкома Старосалтовского сельского совета от 21 апреля 1948 г. *ДАХО*, ф. Р-5033, оп. 2, спр. 33, арк. 29-30.
20. Протокол засідання II сесії депутатів трудящих Старосалтівського району Харківської області. 21.11.1943 р. *ДАХО*, ф. Р-5033, оп. 1, спр. 1, арк. 1-6.
21. Річний звіт за 1950 р. колгоспу «Прогрес». *ДАХО*, ф. Р-4672, оп. 7, спр. 1259, арк. 253-283.
22. Річний звіт колгоспу «Червона зірка» за 1950 р. *ДАХО*, ф. Р-4672, оп. 7, спр. 1259, арк. 169-198.
23. УРСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941 – 1945 рр.: В 3-х т. (1967). К.: Політвидав України. Т. 2. 519.
24. Харьковщина в годы Великой Отечественной войны. Июнь 1941 – 1943 гг. Сборник документов и материалов. (1965). Х.: Изд-во «Прапор». 428.

References:

1. Akt o nanesennom ushcherbe i ubytkakh, prichinennykh nemetsko-fashytskimi zakhvatchikami kolkhozu «Progress». 18 fevralia 1944 h. *DAKhO*, f. P-5033, op. 2, spr. 9, ark. 1-10.
2. Akt o nanesennom ushcherbe i ubytkakh, prichinennykh nemetsko-fashytskimi zakhvatchikami kolkhozu «Chervona zirka». 20 dekabria 1943 h. *DAKhO*, f. P-5033, op. 2, spr. 3, ark. 60-65.
3. Baran V. K., Danylenko V. M. (1999). Ukraina v umovakh systemnoi kryzy (1946-1980-ti rr.). *Ukraina kriz viky*. K.: Vydavnychii dim «Alternatyvy». T. 13. 304.
4. Havrysh M. T. Ostrovskiy S. Ya. (1958). Selskoe khoziaistvo Kharkovshchiny za 40 let. Kharkiv: Oblastnoe izd-vo. 270.
5. Honcharova O. S. (2016). Istoriia selnyshcha Staryi Saltiv (1700-2016 rr.). Kharkiv: FOP «Napolska A.V.». 192.

6. Dokladnaia zapiska sekretaria Kharkovskoho obkoma KPSS. Materialy po Starosaltovskomy raionu po voprosu o vypolnenii plana. *DAkhO*, f. P-4672, op. 7, spr. 1204, ark. 1-28.
7. Zavadskia O. A. Kornilov V. V. (1959). Rozvytok narodnoi osvity na Kharkivshchyni: Z dosvidu roboty partorhanizatsii Kharkivshchyny v haluzi narodnoi osvity v pisliavoienni roky. Kharkiv.: Knyzhkove vydavnytstvo. 216.
8. Zavalniuk O. M., Rybak I. V. (2004). Novitnia ahrarna istoriia Ukrainy. Kam'ianets-Podilskyi: Abetka-NOVA. 287.
9. Istoriia mist i sil URSR. Kharkivska oblast. (1967). K.: Holovna redaktsiia Radianskoi entsyklopedii ANURSR. 1002.
10. Popov V. P. (1995). Paspornaia systema v SSSR (1932-1976 hh.). *Sotsiologicheskie issledovaniia*. № 8. S. 2-8.
11. Postanovlenie ispolkoma Starosaltovskoho Raisoveta. 12 iiukia 1944 h. *DAKhO*, f. P-5033, op. 2, spr. 7, ark. 7-9.
12. Postanovlenie obedinenoho zasedaniia ispolkoma Starosaltovskoho Raisoveta i Raikoma KP(b)U. 6 iiunia 1945 h. *DAKhO*, f. P-5033, op. 2, spr. 14, ark. 22-24.
13. Protokol № 11 zasidannia Vykonkomu Starosaltivskoi Rairady. 19 lystopada 1943 r. *DAKhO*, f. P-5033, op. 2, spr. 2, ark. 21-23.
14. Protokol № 15 zasedaniia ispolkoma Starosaltovskoho selskoho soveta ot 24.08.1946 h. *DAKhO*, f. P-5033, op. 2, spr. 21, ark. 18-21.
15. Protokol № 2 zasidannia vykonkomu Starosaltivskoi Rairady. 19.10.1943 r. *DAKhO*, f. P-5033, op. 2, spr. 2, ark. 6-10.
16. Protokol № 3 zasedaniia 8-isessii Starosaltovskoho raionnoho soveta 27 oktyabря 1947 h. *DAKhO*, f. P-5033, op. 2, spr. 23, ark. 20-34.
17. Protoko l№ 3 zasidannia vykonkomu Starosaltivskoi Rairady. 19 sichnia 1945 r. *DAKhO*, f. P-5033, op. 2, spr. 15, ark. 8-9.
18. Protokol № 5 zasidannia vykonkomu Starosaltivskoi Rairady. 10 lyutoho 1945 r. *DAKhO*, f. P-5033, op. 2, spr. 15, ark. 12-14.

19. Protokół № 7 zasedaniia ispolkoma Starosaltovskoho selskoho soveta ot 21 apreliia 1948 h. *DAKhO*, f. P-5033, op. 2, spr. 33, ark. 29-30.
20. Protokół zasidannia II sesii deputativ trudiashchikh Starosaltivskoho raionu Kharkivskoi oblasti. 21.11.1943 r. *DAKhO*, f. P-5033, op. 1, spr. 1, ark. 1-6.
21. Richnyi zvit za 1950 r. kolhospu «Prohres». *DAKhO*, f. P-4672, op. 7, spr. 1259, ark. 253-283.
22. Richnyi zvit kolhospu «Chervona zirka» za 1950 r. *DAKhO*, f. P-4672, op. 7, spr. 1259, ark. 69-198.
23. URSR u Velykii Vitchyzniani viini Radianskoho Soiuzu 1941 – 1945 rr.: V 3-kht. (1967). K.: Polityvdav Ukrainy. T. 2. 519.
24. Kharkovshchyna v hody Velikoi Otechestvennoi voiny. Iiun 1941 – 1943 hh. Sbornik dokumentov I materialov. (1965). Kharkov: Izd-vo «Prapor». 428.

УДК 35.078:94](477)"1648/179"

Наталія Григорівна Грабар,

доктор наук із соціальних комунікацій,

професор кафедри ЮНЕСКО та соціального захисту,

Державний біотехнологічний університет (ДБТУ, м. Харків)

ORCID 0000-0002-5120-0382

Леонід Михайлович Лінецький,

канд. іст. наук, доцент, почесний професор ХНТУСГ

**ДЕЩО ПРО КУЛЬТУРНІ ЗДОБУТКИ МЕЦЕНАТСТВА КОЗАЦЬКОЇ
ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**

Наталья Григорьевна Грабарь,

доктор наук по социальным коммуникациям,

профессор кафедры ЮНЕСКО и социальной защиты,

Государственный биотехнологический университет (ГБТУ, Харьков)

ORCID 0000-0002-5120-0382